

TARTU ÜLIKOOL
Filosoofiateaduskond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Soome-ugri osakond

Patrick O'Rourke

Häädemeeste murraku ja salatsiliivi keele võrdlus

Bakalaureusetöö

Juhendaja professor Karl Pajusalu

Tartu
2015

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. VARASEMAD UURIMUSED.....	5
2. TEOREETILINE TAUST.....	7
2.1. Substraat.....	7
2.1.1. Keelevahetus.....	10
2.1.2. Etümoloogiline nativisatsioon.....	11
3. UURIMUSE KONTEKST.....	14
3.1. Häädemeeste kihelkond.....	15
3.2. Häädemeeste kihelkonna ajalugu.....	16
3.3. Liivlaste ajalugu.....	18
3.4. Häädemeeste kihelkonna sotsiolingvistiline areng.....	19
4. TULEMUSED.....	22
4.1. Häädemeeste murraku ja salatsiliivi keele ühisjooned.....	22
4.1.1. Fonoloogia.....	22
4.1.2. Morfoloogia.....	23
4.1.3. Süntaks.....	25
4.1.4. Leksikon.....	26
4.2. Häädemeeste murrak ja Vestringi sõnaraamat.....	29
4.3. Liivi lahe läänemeresoome keel.....	31
KOKKUVÕTE.....	33
KIRJANDUS.....	35
A COMPARISON OF THE HÄÄDEMEESTE DIALECT AND SALATSI LIVONIAN: SUMMARY	40

SISSEJUHATUS

See bakalaureusetöö käsitleb Häädemeeste kihelkonna murrakut ja selle suhet salatsiliivi keelega. Proovin leida võimalikke märke varasemast liivikeelsest substraadist, lähtudes Häädemeeste murraku fonoloogiliste, morfoloogiliste ja leksikaalsete joonte süstemaatilise võrdlemisest liivi keelega.

Liivi keele ja eesti keele murrete suhete uurimisel on seni Häädemeeste kihelkonna murrakut uuritud üheskoos teiste eesti murretega (Pajusalu jt 2009b). Samuti on kirjeldatud Häädemeeste kihelkonna murraku tunnusjooni koos naabermurrakutega (Pajusalu 2010b; Ziius 2010). Kuigi Häädemeeste kihelkonna murrakus on nii morfoloogilisi, fonoloogilisi kui ka leksikaalseid jooni, mis sarnanevad liivi keelega (Pajusalu 2010b), ei ole neid ühisjooni käsitletud kui liivi keele substraati Häädemeeste kihelkonna murrakus. Selles bakalaureusetöös püüan näidata, et Häädemeeste kihelkonna murrakut tuleks siiski käsitleda kui liivikeelset substraati sisaldavat kontaktala. Selleks võrdlen Häädemeeste murrakut eelkõige salatsiliivi keelega, tuues vajadusel lisatõendeid kuraliivi keelest.

Uurimuses püüan selgitada järgmisi küsimusi:

- Kas Häädemeeste murrak ja (salatsi)liivi keel jagavad ainult nendele ühiseid tunnusjooni?
- Kui Häädemeeste murrakus ja liivi keeles on ühisjooni, siis kuidas need jooned erinevad naaberkeelte vastavatest?
- Kas ühisjooned on tekkinud substraadi või kontakti kaudu?

Varasemaid uurimusi käsitlevas sissejuhatavas peatükis kirjeldan bakalaureusetöö teemaga seotud kirjandust, st uurimusi salatsiliivi keelest, Häädemeeste kihelkonna murrakust ning nende keelte kontaktidest.

Teoreetilist tausta avavas peatükis kirjeldan põhjalikumalt keelekontaktide uurimist, keelevahetust ning bakalaureusetöö jaoks olulisi mõisteid.

Järgnevas uurimuskonteksti peatükis seletan Häädemeeste kihelkonna geograafilist, ajaloolist ning ka sotsiolingvistilist tausta, mis on oluline liivikeelse substraadi kinnitamiseks.

Peatükis, mis käsitleb Häädemeeste kihelkonna murraku erijooni, kirjeldan varasematest uurimustest koondatud materjali ning võrdlen seda liivi keele vastavate joontega. Fonoloogia ja morfoloogia osas koondan võrdlusmaterjali senistest üksikuurimustest. Sõnavara võrdlemisel kasutan salatsiliivi osas sõnaraamatut “Salis-Livisches Wörterbuch” (Winkler, Pajusalu 2009, edaspidi SLW 2009), lisaks tuginen ka liivi-eesti-läti sõnaraamatu ainesele (Viitso, Ernštreits 2012). Liivikeelset sõnavara võrdlen kõigepealt eesti murrete sõnaraamatuga, aga kasutan ka muud Häädemeeste murraku sõnavara esitavat kirjandust (nt “Minevikupärandit Häädemeestelt: valimik korrespondentide murdetekste”, edaspidi MH 2012).

Bakalaureusetöö kokkuvõttes teen töös esitatud andmete põhjal järeldusi, kas vastasin algul püstitatud uurimisküsimustele ning kas tulemused vastasid minu uurimuse eesmärgile.

1. VARASEMAD UURIMUSED

Kirjanduses Häädemeeste murraku kohta on käsitletud Häädemeeste kihelkonna ala kui kontaktmurraku ala (Pajusalu 2010b; Ziius 2010; Pajusalu jt 2009a; Juhkam, Sepp 2000). Häädemeeste murraku tunnuste põhjal on murrak liigitatud lääne-eesti murde lõunarühma (Ziius 2010: 427; Pajusalu jt 2009a: 140-141; Juhkam, Sepp 2000: 57, 61-62).

Liivikeelse substraadi võimalust Häädemeeste murrakus on enamasti käsitletud seoses salatsiliivi keele ja eesti murrete uurimustega. Karl Pajusalu (2013) on käsitledes Vestringi sõnaraamatust leitud Pärnu ala murdejooni maininud Häädemeeste piirkonda kui varasemat võimalikku liivikeelset ala (Pajusalu 2013: 94, 117). Uurimus toetab seisukohta, et Edela-Eesti murded ja liivi keel on varem moodustanud ühtse edelaläänemeresoome murdekontinuumi (Pajusalu 2013: 93).

Liivi keele teemalises ajakirja *Linguistica Uralica* erinumbris on aastal 2009 Urmas Sutrop ja Karl Pajusalu uurinud rauaaegse Metsepole maakonna ala, tõestades, et liivikeelse Metsepole maakonna põhjapiir ulatus kuni Pärnu jõeni (Sutrop, Pajusalu 2009). Samas väljaandes on Karl Pajusalu, Arvo Krikmann ja Eberhard Winkler uurinud liivi keele sõnavaralisi suhteid naabruses asuvate põhja- ja lõunaeesti murretega kasutades dialektomeetrilise analüüsi meetodit (Pajusalu jt 2009b).

Veel on salatsiliivi suhet kuraliivi ja eesti murretega käsitlenud Karl Pajusalu oma artiklites koguteostes “Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur” (Pajusalu 2011) ning

“Pärnumaa 2. Loodus, aeg, inimene” (Pajusalu 2010b). Teoses “Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur” on Urmas Sutrop jätkanud oma aasta 2009 uurimust muistse Metsepole maakonna kohta, et tõestada Metsepole põhjapiiri ulatumist kuni Pärnu jõeni (Sutrop 2011).

Häädemeeste kihelkonna ajaloo kohta on ilmunud mitu vihikut (Pukk 2009; TMAV 2008; TLA 2008). Tiiu Pukk mainib oma vihikus ka kihelkonna varasemat liivikeelset elanikkonda (Pukk 2009: 17-18). Salatsi ala liivikeelsete elanike ajaloost on kirjutanud ka Aldur Vunk (Vunk 2014). Häädemeeste murraku tekste on kogunud Marta Mäesalu, tema tekstidest on koostanud trükis ilmunud kogumiku Helju Kaal ja Eevi Ross (MH 2012).

2. TEOREETILINE TAUST

Teoreetilise tausta all käsitlen Hädameeste kihelkonna keeleajaloolist olukorda üldisema keeleteadusliku substraatteooria vaatekohast. Tänapäevase kontaktlingvistika alguseks võib pidada Thomasoni ja Kaufmani (1988) uurimust (Hickey 2013: 2), millel siinne teoreetiline osa peamiselt põhinebki.

2.1. Substraat

Thomason ja Kaufmann määratlevad substraati kui keelelise interferentsi alltüüpi, mis tekitab keele ebatäieliku õppimise käigus keelevahetuse protsessi ajal (Thomason & Kaufmann 1988: 38). Ebatäielik õppimine tekitab siis, kui sihtkeele (inglise keeles *target language*) õppijad teevad õppimisel enda keelel põhinevaid vigu, mis kanduvad üle sihtkeelde. Mõnel juhul võib põhjuseks olla keeleõppijate suhtumine, mõnikord aga sihtkeele kättesaadavus (Thomason & Kaufman 1988: 39). Hocki järgi on tegemist protsessiga, mille alguseks on vahekeele omandamine (Hock: *interlanguage*). Vahekeel tekib siis, kui keelelise kogukonna kõnelejad õppivad teist keelt, aga seda mõjutavad nii nende enda emakeel kui ka oletuslikud arvamused teisest keelest. See tekitab innovatsioone, mis saavad uue vahekeele tunnusteks. Selline vahekeel võib institutsionaliseeruda, mille tulemusena tekib uus substraadiga keel (Hock 1991: 478-479, 481).

Thomason ja Kaufman osundavad, et varasemates keeleteaduslikes uurimustes on dogmaatiliselt kinni peetud arvamusest, et grammatilisi reegleid ei ole võimalik kanda

ühel keelest teise. Thomason ja Kaufman toovad näiteid keeltest (nt maia keelte palatalisatsioon või ungari keele sõnarõhusüsteemi mõju serbohorvaadi ja tšehhi keelele), mis tõestavad, et nii fonoloogilisi kui ka üldiselt grammatilisi reegleid saab omandada teisest keelest (Thomason & Kaufman 1988: 14-17). Veel on strukturalistlikus diskursuses arvatud, et keel saab omandada jooni teisest keelest siis, kui nad vastavad enda keele struktuursetele tendentsidele. Siiski on leida näiteks tšinu keele murrakute erisuunalisest arengust või türki keele massiivsest mõjust Anatoolia kreeka murretele vastuargumente ka sellele arvamusele (Thomason & Kaufman 1988: 17-18).

Rääkides keelelise substraadi kontekstist, panevad Thomason ja Kaufman tähele, et keeleteaduslikus kirjanduses (nt Moravcsik 1978: 99; Frachtenberg 1918: 177 või Comrie 1981a: 202-203, viidatud Thomason & Kaufman 1988: 20) on kasutatud 'laenamise' mõistet, et määratleda keelelist interferentsi. See põhineb arvamusel, et mitteleksikaalseid omadusi on võimalik laenata teisest keelest ainult siis, kui on laenatud ka selle keele leksikaalseid elemente. Siiski on vastuargumente toonud näiteks Gerhard Deeters (1939) või Roman Jakobson (1962), kes märgivad, et leksikaalsetest laenudest ei piisa, et mõjutada sihtkeelt fonoloogiliselt ega need ei ole ka teiselt poolt vajalik tingimus fonoloogiliseks muutuseks. Thomason ja Kaufman argumenteerivadki, et struktuurne interferents toimub enne leksikaalset laenamist (Thomason & Kaufman 1988: 20-21).

Thomason ja Kaufman teevad järeldusi, et interferentsi suuna ja hulga määramises on keelte sotsiaalne kontekst olulisem tegur kui keelte struktuurne eripära (Thomason & Kaufman 1988: 19, 34). Keelelise interferentsi uurimisel tuleb kõigepealt arvesse võtta keele rääkijate sotsiolingvistilist ajalugu, mitte keele struktuuri, sest keelelised piirangud on oma iseloomult sekundaarsed. (Thomason & Kaufman 1988: 35). Sotsiaalsete tegurite mõjust keelelisele interferentsile on kirjutanud varem näiteks

Valentin Kiparsky (1938) ja Ion Coteanu (1957) (Thomason & Kaufman 1988: 35-36).

Substraati põhjustava interferentsi puhul ei alga ebatäielik õppimine sõnavaralisest laenamisest, vaid fonoloogiast ja süntaksist, millele järgneb morfoloogia enne keelevahetajate sõnavara ilmumist sihtkeeles (Thomason & Kaufman 1988: 39). See on põhjendatud keelevahetuse kontekstist: kuna sihtkeelt õppivad inimesed vajavad selle keele oskust, õpivad nad sõnavara esimesena ning säilitavad enda keele sõnavara selliste asjade puhul, millele ei ole sõna sihtkeeles, näiteks toit või oma kultuuriga seotud esemed, kohalikud loomad ja taimed, maastik jne (Thomason & Kaufman 1988: 39). Nagu Ante Aikio on kirjutanud saami keele substraatide kohta (Aikio 2004), kaldub substraatsõnavara kontsentreeruma teatud semantilistele aladele, mille hulgas on nt topograafilised nimetused, bioloogilise maailmaga seotud sõnad ning kultuurspetsiifiliste mõistete ja esemete terminid, kuid mõju ei pea olema piiratud üksnes nendel aladel (Aikio 2004: 8). Struktuurne laenamine erinebki sõnavaralisest laenamisest selles suhtes, et sõnavaraline laenamine toimub tavaliselt ilma laialdase kakskeelsuseta, aga struktuurne laenamine vajab ulatuslikku kakskeelsust märkimisväärse aja jooksul. Kõikide leitud juhtumite korral, kus on näha laialdast struktuurset laenamist, on tegemist mitmesajandiliste intiimsete kontaktidega, näiteks Anatoolia kreeka keele ja türki keele kontakti puhul (Thomason & Kaufman 1988: 37, 41).

Seevastu keelevahetus võib toimuda isegi ühe põlvkonna jooksul, kui ebatäieliku õppimise tõttu tekkivad erijooned kantakse sihtkeelde kiiresti üle, kuigi sihtkeele rääkijatel nende joonte omandamine võib võtta aega. Kui keelevahetus võtab aega sadu aastaid, siis on tõenäoline, et keelt vahetav elanikkond on täiesti kakskeelne. Sellel puhul ei ilmne ebatäielikku keeleõppimist ega interferentsi sihtkeeles. Järelikult kõige suurem interferents tekib siis, kui ei ole täiesti kakskeelseid rääkijaid, mis võib mõjutada ka sihtkeele kõnelejaid (Thomason & Kaufman 1988: 41).

Üks sotsiaalsetest teguritest, mis mõjutab keelekontakte, on prestiiž. See ei pruugi aga olla ainuke seletus keelenähtuse (nt fonoloogilisele) laenamisele, kuigi see on ka tavaline nähtus. Substraadi puhul võib aga olla tegemist isegi stigmatiseeritud keelenähtusega. Selliste nähtuste omandamine sihtkeeles ongi pigem näide sihtkeelt emakeelena kõnelejate keele allumist muutustele, mille algatajateks olid keelevahetuse läbinud kõnelejad (Thomason & Kaufman 1988: 43-45).

2.1.1. Keelevahetus

Keelevahetus võib tähendada nii individuaalset keelekasutuse muutumist kui ka keelelise kogukonna kadumist; teisel juhul on tegemist püsiva mõjuga keeleajaloole (Hock & Joseph 1996: 447). Kuigi inglisekeelses kirjanduses kasutatakse mõistet 'keelesurm' (inglise keeles: *language death*; Romaine 2013; Hock & Joseph 1996; Hock 1991), on 'kelevahetus' mõistena neutraalsem, mille tõttu on see sõna ka selles bakalaureusetöös kasutusel.

Keelevahetus võib toimuda sisemistel (immigrandid Ameerika Ühendriikides) või välistel põhjustel (keelepoliitilised otsused). Erinevalt Thomasonist ja Kaufmanist, ei toimu Hocki ja Josephi järgi keelevahetuse protsess reeglina ühe põlvkonna jooksul, vaid võib jätkuda kuni kolme põlvkonnani. Tavaliselt on tegemist emakeele sotsiaalse kasutusala kitsenemisega, mille tulemusena keelekasutajad peavad enda keele kasutust aina vähem oluliseks (Hock & Joseph 1996: 448-449; Hock 1991: 530). Keele edasiandmine lõpeb siis, kui uus põlvkond saab eelmise põlvkonna keelest aru, kuid ei oska produtseerida keelt, isegi kui keele passiivne oskus jätkuks (Hock & Joseph 1996: 450; Hock 1991: 531).

Sarnaselt interferentsiga, on keelevahetuse põhjused mittelingvistilised. Tavaliselt inimesed ei loobu enda keele kasutusest, vaid jätkavad selle kasutamist ka muutunud kujul. Keelevahetus on reaktsioon erinevatele ühiskondlikele survetele, näiteks sotsiaalsetele, kultuurilistele, ökonoomilistele või isegi sõjalistele muutustele kogukonnas. Keelevahetusega kaasneb keelerääkijate arvu ning keele kasutusalade vähenemine. Tüüpiliselt tuleb uus domineeriv keel ametlikku kasutusse, näiteks koolis, meedias või valitsuses, mis nõuab kakskeelsust neilt, kellele seda keelt surutakse. Domineeriv keel omandab aina rohkem kasutusalasid, nii et nooremad põlvkonnad hakkavad domineerivat keelt kasutama ka kultuuri privaatsemates sfäärides (Romaine 2013: 320-321).

2.1.2. Etümoloogiline nativisatsioon

Substraadi käsitlemisel on oluline etümoloogilise nativisatsiooni mõiste. Selle töö jaoks sobib kõige paremini uus etümoloogilise nativisatsiooni nähtuse kokkuvõte, mille on esitanud Ante Aikio (Aikio 2007), sellel järgmine ülevaade põhinebki.

Termin *etümoloogiline nativisatsioon* on pärit Hans Heinrich Hockilt tema raamatust *Principles of Historical Linguistics* (Hock 1991: 392-393). Mõiste iseenesest on üldisem, aga Larry Trask mainib, et sellest on kasutatud ka termineid *laenunativisatsioon* (ing *loan nativisation*), *laenukohanemine* (ing *loan adaptation*) ja *vastavusmatkimine* (ing *correspondence mimicry*) (Trask 2000a s.v. loan nativization, viidatud artiklis Aikio 2007: 19).

Kuigi Hockilt pärineb siinses töös kasutatav termin, kirjeldab Hock ise mõistet ainult näidete abil. Ühe näitena toob ta vene keele, kus toimub võõrsõnades *h* kohandamine *g*-ga, nt *gospital* 'haigla'. Selle seletus on, et vene keele lähisugulaskeeltes, millega vene

keel on olnud kontaktis, on toimunud muutus $g > h$ või \hat{h} , nii et on võimalik järeldada selle põhjal, et 'võõrsõnade h vastab oma sõnade g -le' (Hock 1991: 392). Teise näite toob ta vanaiiri keelest, kus asendati vanakõmri keele laensõnade p q -ga (foneetiliselt kw). Sel juhul oli enamasti tegemist ladina keelest pärit laensõnadega, nt ladina *Patricius* > vanakõmri *patrikios* > eelvanaiiri *qatrikias* > vanaiiri *cothrige* 'Patrick'. Sellise vastavuse motivatsioon oleks olnud loomulik algkeldi keelest pärinevate sõnade puhul, ehk siis kõmri keeles muutus algkeldi kw p -ks, nt eelvanakõmri $*p\bar{e}$ – algvanaiiri $*q\bar{e}$ 'kes' (Hock 1991: 392).

Etümoloogilise nativisatsiooni mõistet on määratlenud Larry Trask oma raamatus *Dictionary of Historical and Comparative Linguistics* (Trask 2000a): „Kui kahe lähedases suguluses oleva keele kõnelejate vahel on laialdane kakskeelsus, on kõnelejad tihti teadlikud nende kahe keele fonoloogilistest ja morfoloogilistest sarnasustest. Sellistel juhtudel võib laensõna kohandada, asendades sihtkeeles sõna iga segmendi regulaarselt vastava segmendiga... Selle tulemusena võivad laenatud sõnad olla eristamatud omasõnadest... (autori tõlge)“ (Trask 2000a s.v. loan nativization, viidatud artiklis Aikio 2007: 19).

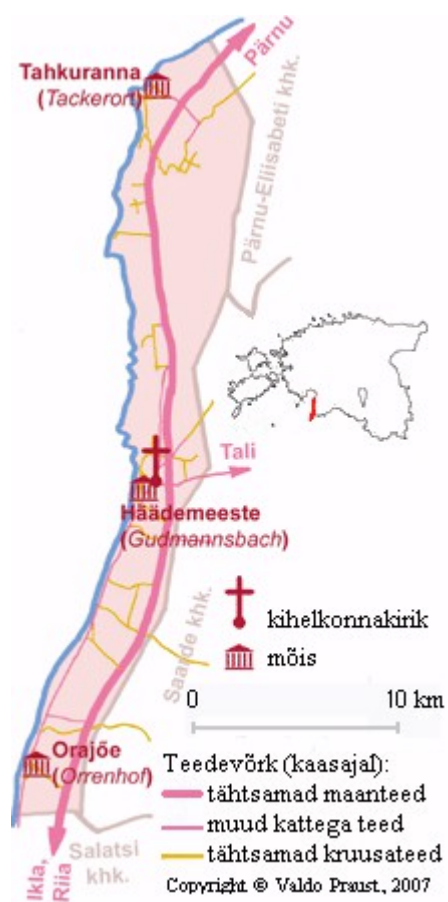
Nagu Aikio märgib, on mõnest allikast hoolimata etümoloogilise nativisatsiooni kohta vähe originaaluurimusi. Aikio viitab uurimustele Austraalia aborigeenide keeltest (Nash 1997; Koch 1997; Alpher & Nash 1999) ning austroneesia keeltest Uus-Kaledoonias (Grace 1996), mainides ka uurimusi tlingiti keelest Põhja-Ameerika looderannikul (Leer 1990). Veel on teada etümoloogilisest nativisatsioonist keeltes, mis ei ole omavahel sugulaskeeled, näiteks pärsia ja araabia keeled (Comrie 1993). Teise näitena keeltest, mis ei ole suguluses, kuigi nende vahelises sõnavaralises laenamises on näha etümoloogilist nativisatsiooni, on Traski poolt toodud (2000b: 53-54, viidatud artiklis Aikio 2007: 20-21) näited romaani laensõnadest baski keeles; nii on baski keelde laenatud hispaania keelest sõnu nagu *avión* 'lennuk' (> baski *abioi*) või *camión* 'veoauto'

(> baski *kamioi*). Hispaania keele *-ón* asendamine baski keele *-oi*-ga ei ole foneetiliselt või struktuurselt motiveeritud, kuna baski keele fonotaksis on lubatud sõnalõpuline *-on*. Asendamine ongi varasemate laenude analoogiline mõju. Hispaania keele *-ón* on romaani keeles olnud **-one* (< ladina *-onem*). Sellise lõpuga sõnu laenati eelbaski keelde, näiteks baski *arratoi* 'rott' < **arratone* < romaani **ratone* > hispaania *ratón*; baski *arrazoi* 'põhjus' < **arrazone* < romaani **ratsone* > hispaania *razón*. Baski keeles toimus aga ajalooliselt korrapärane täishäälikute vahelise *n* kadu, nii et eelbaski **one* > **-oe* > kaasaegse baski *-oi*. (Aikio 2007: 19-20).

Koondades näiteid nii saami, keldi, slaavi, pama-njungani, baski kui ka pärsia keelte kohta, näitab Aikio, et tegemist on ilmselt ülemaailmselt tavalise nähtusega, millele uurijad ei ole pööranud tähelepanu. Aikio täiendab Traski määratlust etümoloogilisest nativisatsioonist väitega, et kaks kontaktis keelt ei pea olema lähedaselt või üldse suguluses, vaid on vaja ainult piisavalt palju teatud fonoloogilist vastavust näitavat ühist sõnavara, et luua analoogilisele asendamisele alus. See sõnavara võib olla nii omapärane kui ka varasem laensõnakihistus (Aikio 2007: 22).

3. UURIMUSE KONTEKST

Selle peatüki eesmärk on näidata, millises kontekstis on võinud liivikeelne substraat tekkida Hädemeeste murrakus, mida on räägitud ajaloolisel Hädemeeste kihelkonna alal (vt kaart 1).

Kaart 1. Hädemeeste kihelkond (<http://www.mois.ee/kihel/haadem.shtml>).

3.1. Häädemeeste kihelkond

Endine Häädemeeste kihelkond koosneb kahest tänapäevasest vallast, nimelt Häädemeeste ja Tahkuranna vallast. Häädemeeste kihelkond kulgeb üldiselt suhteliselt kitsana mööda Liivi lahe idaranda Tahku külast põhjas kuni Iklani. Seal Liivi lahe rand muutub aeglaselt sügavamaks (Pukk 2009: 8; TLA 2008: 6). Kihelkonna piires on merepõhi peamiselt liivane, kuid vahepeal esineb ka meremadalikke, mis võivad olla ka kivised karid (murdekeeles *ravad* ja *nasvad*). Rannik on madal ja kerkib nõrgalt. Tüüpiliselt on ranna lähedal olnud rannaniidud, mis on olnud pesapaigaks lindudele. Rannaniitude järel tulevad liivaluited, mis on tänapäeval männimetsaga kaetud, varem oli seal taimestikku vähem. Luiteaheliku taga on praegu laiad tasased põllumaad, mis varem on olnud asustamata sood ja rabad (TLA 2008: 6).

Kihelkonna alal olevad inimesed on ajalooliselt olnud peamiselt kalurid, naabrid on neid kutsunud *randlasteks* (IPOJ 1989: 95). Oluline elatusallikas on olnud räimepüük. Räime on püütud ranniku paljudest lahtedest kudemise ajal, aga üheks vanimatest viisidest on olnud noodapüük kevadtalvel. Tavaliselt oli igal kaluriperel tuttav talupere Viljandi- või Mulgimaal, kust käidi vahetamas räimi vilja ja jahu vastu, mida kaluritel endal polnud. (TLA 2008: 37-39).

Alles 19. sajandi esimesel poolel hakati ulatuslikumalt tegelema maaharimisega. Enne seda ei olnud veel soid ja rabasid põllumaaks kuivendatud. 20. sajandi alguses hoogus sookuivendamine ja saadi harida maad rohkem (TLA 2008: 46-49).

Häädemeeste kihelkonna inimestel on olnud räimemüügi kaudu palju kontakte naaberpiirkondadega. Nagu juba mainitud, on tulnud muuhulgas Mulgimaalt ja Viljandimaalt kalu vahetama. Kalurid on läinud ka ise Riiga ja Pärnu müüma kala ja põllusaadusi, mh ka kurke, mida hakati kasvatama 20. sajandi alguses (TLA 2008: 51-53; MH 2012: 7).

Samuti on tulnud mujalt, ka päris kaugelt randa kalu püüdma. Hiiumaalt on tulnud inimesi kevadel, ja Tahku külast lõuna pool asunud püügikohta ongi kutsutud Hiiumereks (TLA 2008: 42). Häädemeeste kihelkonna inimestel on olnud kontakte ka kihnlaste, saarlaste ja teiste pärnumaalastega (MH 2012: 7).

3.2. Häädemeeste kihelkonna ajalugu

Eesti kirjanduses on käsitletud tänapäevase Häädemeeste ala kui eesti hõimude muinasmaakondade osa. Kihelkond on enamasti liigitatud kas Soontagana või Sakala alla (Pajusalu jt 2009: 135; Sutrop, Pajusalu 2009: 255-256, 258-259, 265). See arvamus on olnud Enn Tarveli järgi muutumata põhimõtteliselt terve 20. sajandi ajal ja enamus keeleteadlastest ja ajaloolastest on sel arvamusel tänini (Tarvel 1995, vt Sutrop, Pajusalu 2009:). Sutrop ja Pajusalu on kutsunud seda koolkonda lepingulise traditsiooni (ing *contractual tradition*) järgijateks (Sutrop, Pajusalu 2009: 253, 256).

Teine koolkond – mida on nimetatud ajaloolaste traditsiooni (ing *historiographer tradition*) järgijateks (Sutrop, Pajusalu 2009: 256) – on sel arvamusel, et Häädemeeste ala oli kunagi osa Metsepole maakonnast (Sutrop, Pajusalu 2009: 256-257). Nende koolkondade erinevus põhineb 13. sajandi piirilepingute tõlgendusel; need piirilepingud kinnitasid Metsepole ja Soontagana maakonna piiri tänapäevase Eesti ja Läti piiri lähedale (Sutrop, Pajusalu 2009: 254-255).

Sutrop ja Pajusalu esitavad ka keelelisi tõendeid liivlaste ja nende eestlastest naabrite kontaktidest, mis kinnitavad tõlgendust, et Metsepole on ulatunud ajalooliselt kuni Pärnu jõeni (Sutrop, Pajusalu 2009: 259-265). Urmas Sutrop on kirjutanud teemast ka oma 2011. aasta artiklis (Sutrop 2011). Ajaloolaste traditsiooni järgides saab järelikult väita, et Häädemeeste kihelkonna ala oli algselt Metsepole liivlaste ala, mille eestlased hõivasid 13. sajandi alguses.

13. sajandil vallutasid aga sakslased tänapäevase Eesti ala. Samas jagati muinasmaakonnad vallutajate vahel. 1276 lepingus liigutati piiri nii, et varem Riia piiskopkonnale kuulunud Orajõe mõisa ala (piir oli Rozēni ja Ainaži jõgede kohal) kuulus nüüd Liivi ordule (Sepp 1929: 9; Sutrop, Pajusalu 2009: 255).

Nii siirdus Häädemeeste ala Pärnu komtuurkonda (Sepp 1929: 9-10). Mainitud ala oli Pärnu komtuurkonnas Tahku ordumõisa valitsemise all, mille alla kuuluvad Häädemeeste ja Tahku sadamad olid nõ ordu kõrvalsadamad (Põltsam-Jürjo 2010: 60 (kaart), 61, 65; TMAV 2008: 9 (kaart)). On arvatud, et ordu ajal elas Häädemeeste rannikul liivlasi (Pukk 2009: 17-18).

1558. aastal algas Liivi sõda. 1561. a oli Rootsi vallutanud Põhja-Eesti, mis tekitas Poolal soovi osaleda Liivi ordu maade vallutamisel. Poola vallutas Lõuna-Eesti ala aastal 1561. Juba samal aastal sõlmiti allaandmise leping, mille järgi Poola sai peaaegu terve Pärnumaa, va selle loodeosa (Sepp 1929: 23; TMAV 2008: 12). Alates aastast 1560 on mainitud Tahkuranna mõisa ning Häädemeeste mõisa, mis kuulus tollal Salatsi kihelkonda (TLA 2008: 9; TMAV 2008: 10; Pukk 2009: 24).

Liivi sõda lõppes aastal 1583, aga Rootsi ja Poola konfliktid siiski jätkusid aastast 1600 kuni 1629. aastani. Sellal oli Pärnumaa rootslaste, poolakate ja venelaste all (TLA 2008: 9-10, 26; TMAV 2008: 11-13). Aastatel 1601–1603 oli ikalduse, nälja- ja katkuaeg. 1617. aastal lahkusid Häädemeeste elanikud (ehk liivlased) oma kodudest ja Häädemeeste jäi päris tühjaks (mida see oli veel aasta 1636 Maarevisjoni akti järgi). Siis viidi Häädemeeste Salatsi kihelkonna alt Saarde kihelkonna kuuluvusse (Pukk, 2009: 17-18).

Aastal 1625 läänistas Rootsi kuningas Gustav II Adolf Pärnu lossilääni, aga juba 1627. a muutis tema lossilääni krahvkonnaks. Krahvkonda kuulus ka Tahkuranna mõis (Küng 2010: 101; TLA 2008: 10). 1680. a liideti Tahkuranna piirkond Tori kihelkonda. Enne seda see oli lühikest aega ka ilmselt Pärnu kihelkonna osa (TLA 2008: 14).

Suurel näljaajal aastatel 1695–1697 suundus palju inimesi Halliste kihelkonnast Tahkuranda. Suurele näljaajale järgnes Põhjasõda aastast 1700, millega kaasnes katk. Enne Põhjasõda elas Tahkurannas 277 inimest, aga pärast sõda ainult 100 inimest. Häädemeeste mõisaaladelt põgeneti 1700. a Laiksaare metsadesse, kust tuldi tagasi alles peale 1710. aastat (TLA 2008: 11-12; TMAV 2008: 17-20; Pukk 2009: 18).

Aastast 1710 algas Vene aeg. Siis kuulus Pärnumaa Vene impeeriumi Liivi kubermangu (Pukk 2009: 27). Alles 1862. aastal moodustati Tori kihelkonna lõunaosast ning Saarde ja Pärnu kihelkondade mereäärsest osast eraldi Häädemeeste kihelkond (TLA 2008: 15; TMAV 2008: 31; Pukk 2009: 28).

3.3. Liivlaste ajalugu

Liivlaste ala kujunemist on võimalik jälgida alates 10. sajandist. 12. sajandist on teada viis liivlaste piirkonda: Põhja-Kuramaa, Väina alamjooks, Koiva alamjooks, Metsepole ja Idumea (Zemītis 2011: 75-77, 82). Pärast sakslaste ristsõda jagati liivlaste alad ordu ja kiriku vahel (Zemītis 2011: 102). Liivlaste etniline eneseteadvus säilis siiski kuni 14. sajandini välja (Zemītis 2011: 103).

Liivimaal said liivlased kannatada 16. sajandil Liivi sõja ajal, kui Ivan Julma sõjaväed rüüstasid ala tugevasti. Sama toimus ka Poola-Rootsi sõja ajal 1600–1629 (Zemītis 2011: 103). Juba 14. sajandist alates olid Turaida liivlased hakkanud assimileeruma, aga uusaja sõjad ja katkud põhimõtteliselt tühjendasid Liivimaa liivlastest, kelle asemele kolisid lätlased (Zemītis 2011: 103; Blumberga 2011: 127). Pärast 1710. aasta katkuepideemiat oli liivlasi Liivimaal ainult Salatsi ja Limbaži kogudustes. Katk ja Põhjasõda viisidki Liivimaa liivlased sisuliselt etnilise katastroofi äärel (Zemītis 2011: 103; Blumberga 2011: 127). Selle põhjusteks on etnilise ajaloo uurijad pidanud nii katkuepideemiaid, alade tühjenemist pärast sõdu, lätlaste arvu kasvamist ning segaperesid, kus kodukeeleks sai läti keel (Blumberga 2011: 127). 19. sajandi keskpaigaks oli jäänud Salatsi piirkonnas liivi keele rääkijaid ainult mõne perekonna jagu (Cimermanis 2011), sajandi lõpuks oli salatsiliivi keel kasutusest kadunud.

Olukord oli parem Kuramaa liivlastel, keda Põhjasõda ei puudutanud nii tugevasti (Zemītis 2011: 103). Erinevate andmete järgi oli 19. sajandi keskel liivlasi Kuramaal u 2000 (Blumberga 2011: 129-130). Samal ajal toimus Kuramaa liivlaste assimileerumine, mille tagajärjel moodustas 20. sajandiks traditsiooniliseks peetud liivlaste ala Põhja-Kuramaal ainult 12 kaluriküla (Blumberga 2011: 127-131).

3.4. Häädemeeste kihelkonna sotsiolingvistiline areng

Nagu Pajusalu ja Sutrop on oma uurimuses näidanud, võis liivlaste rauaaegne maakond Metsepole ulatuda kuni Pärnu jõeni (Pajusalu, Sutrop 2009: 256). Pärast intensiivset Liivi ristisõda, mis lõppes aastal 1227, asustustrid hakkasid muutuma: aladele, mis olid varem olnud ohtlikud, oli võimalik kolida. See muutis ka keelelist olukorda nii, et tekkisid mitmekeelsed asustusala varasemale Metsepole alale (Vunk 2014: 38).

14. sajandil oli Limbaži (eesti keeles *Lemsalu*) Lõuna-Liivimaal suuruselt teine kaubanduslinn pärast Riiat. Liivlastel oli eriõigusi kaubanduses juba 12. sajandi lõpust alates ning Limbažil oli eriõigus liituda Riia kaupmeeste gildiga. Sellel ajal oli keskaegse jaemüügivõrgustiku tõttu vaja kohalikke kontakte, mis lõi sidemeid ümbritsevate küladega. Limbaži oli aga mitmekeelne ning hansa kaupmeeste keel oli saksa keel. Need tegurid mõjutasid kohalikke keelekasutust, luues potentsiaali keelevahetusele. See on näha näiteks Katvari mõisa (Limbaži lähedal) elanike isikunimedest, mis olid peamiselt lätikeelsed juba 14. sajandil. 17. sajandiks oli Limbaži ümbruses ainult üks liivikeelne küla. Salatsi jõeni jõudis lätikeelne asustus hiljemalt 15. sajandil, aga 16. sajandi keskel oli siiski läti- ja liivikeelsete talupoegade suhe 11:6, kuigi selles arvutuses ei ole arvestatud maata kalureid rannikul (Vunk 2014: 39-43).

13. sajandil oli liivi keel prestiižne, kuid pärast ristisõda arenes ühiskonna kõrgklassi keeleks saksa keel. Liivi keel säilitas siiski oma staatuse 16. sajandi alguseni, mida on näha

sellestki, et Lübeckis konfiskeeritud luteriusu raamatud olid nii eesti, läti kui ka liivi keeles. Sama sajandi keskpaigaks oli aga liivi keele staatus juba nõrgenenud. Liivi keele seisundi nõrgenemise põhjus võis olla ka selles, et liivikeelsel alal ei olnud samasugust keskust nagu lõunaeestikeelsetel Tartu või põhjaeestikeelsetel Tallinn. Tallinnas trükiti põhjaeesti grammatika 1637 ning Tartus trükiti lõunaeesti grammatika 1648 (Vunk 2014: 44-46).

Liivikeelsete alade elanikke kutsuti 17. sajandil enamasti kas lätlasteks või eestlasteks. Ka Rootsi valitsuse koolireformid toetasid eesti keele kasutamist liivikeelsel alal. Pärnusse rajati aastal 1666 esimene eesti lastele mõeldud talurahvakool väljaspool Riiat (kooli esimeseks õpetajaks sai Johannes Vestring). 17. sajandi lõpuks oli rajatud mitu kooli alal, mille Thomas Hiärn määratles liivikeelseks aastal 1665, neist ükski ei olnud liivikeelne (Vunk 2014: 46-47).

Salatsi lossi alal oli 1601. a revisjoni järgi umbes kolme küla rühm, mille nimi oli Liiviküla (*Liebische dorff*). Peale selle keelesaare kuulus Häädemeeste rannikuala Salatsi lossile, mis võimaldas liivikeelse keelesaare säilimise rannikualal. Kiriklike kihelkondade piirid jagasid Häädemeeste, Orajõe ja Ikla külad Salatsi alla ja Häädemeeste külast põhja poole kuulusid külad Tori kihelkonda. Häädemeeste kabeli ehitamine 1680. a ei puudutanud Orajõe ja Ikla külasid, kus oli tõenäoliselt veel 17. sajandini liivikeelne asustus (Vunk 2014: 48-55).

Üks võimalik põhjus usureformi keelepoliitilisele otsusele, mis soosis eesti keelt, oli liivlaste arvu vähenemine 17. sajandi esimesel poolel Rootsi ja Poola vahelise sõja tõttu. Aastal 1617 sunniti Häädemeeste elanikke lahkuma oma kodudest, mille pärast jäi ala päris tühjaks. Veel 1636. ja 1638. aasta Maarevisjoni aktides märgiti kas tühja ala või vähe talusid (Pukk 2009: 17).

Liivi sõjale järgnenud poliitilised muutused ning nendega seotud tagajärjed tekitasid Liivimaal olukorra, kus liivlased jäid selgesse vähemusse. Tühjaks jäänud aladele kolisid

uued inimesed nii läti- kui ka eestikeelsetest piirkondadest, mis soodustas segaabielusid. See protsess assimileeris kiiresti liivlasi nii, et 19. sajandi lõpuks olid liivlased keeleliselt sulandunud (Cimermanis 2011: 122, 125). Segaasustus tekitas ka mitmekeelsust, mida märkas juba Thomas Hiärn, kes kirjutas, et liivlased kasutasid peale oma keele igapäevaselt ka läti keelt ning jumalateenistused olid ainult läti keeles (Vunk 2014: 47-48). Niisiis on väga tõenäoline, et pärast Põhjasõda olid liivlased juba vähemuses oma alal, mistõttu neid loeti eestlaste hulka. See seletaks ka eesti-liivi segaasustust, mis on näha von Schlözeri ja 19. sajandi liivi keele materjalidest (Pajusalu 2011: 220, 222).

4. TULEMUSED

Analüüsi esimene allpeatükk keskendub Häädemeeste murraku ja salatsiliivi võrdusele. Et luua diakrooniline vaatepunkt Häädemeeste murraku keeleajaloole, tuleb võrrelda Häädemeeste murraku edelaeestilist komponenti, millele keskendub allpeatükk 4.2. Allpeatükk 4.3. koondab analüüsi.

4.1. Häädemeeste murraku ja salatsiliivi keele ühisjooned

See allpeatükk kirjeldab 20. sajandi Häädemeeste murraku struktuurseid sarnasusi salatsiliiviga.

4.1.1. Fonoloogia

Kirjandusest leitud näidetest käsitlen nelja fonoloogilist ühisjoont Häädemeeste murraku ja salatsiliivi keele vahel, millest näide 4 on morfofonoloogiline:

(1) Salatsiliivi keeles on sõnarõhu muutuste pärast kadunud kolmandast silbist alates rõhuta silbi täishäälik, näiteks *kädukt* 'kättega' (<**kädudeka*), *imistl* 'inimestele' (<**imistele*) (Sutrop, Pajusalu 2009: 261). Nagu läänemurde alal üldiseltki, on Häädemeeste murrakus rohkesti lõpukadu, nt *inimest* 'inimesed', *akkast* '(nad) hakkasid', *obun* 'hobune', *lassim* 'lasime', *magasim* 'magasime', *kaks nädalt* 'nädalat' (MH 2012: 316; Ziius 2010: 434; Pajusalu jt 2009a: 137; Juhkam, Sepp 2000: 44).

(2) Salatsiliivist on kadunud kaashäälik *h* nii nagu kuraliivist ka. Samasugune areng on toimunud mitmes eesti murdes. Nii Häädemeeste murrakus, Saarde murrakus kui

ka lõunamulgi murdes on *h* sageli kadunud ka vokaalide vahelt, nt Sal *ma tãb* ja Hää *taa* 'ma tahan', Sal *mie*, Saa *mee* 'mehe'. Sellega seoses tuleb mainida tegusõna *lääma* 'minema' (*<*lähema*), mis näitab ka *h* kadu. Mainitud sõna on kirja pannud juba Johannes Vestring, kes seletab, et Tahkuranna, Häädemeeste ja Salatsi alal kasutati vormi *lään* 'ma lähen' (Sutrop, Pajusalu 2009: 261).

(3) Sarnaselt mitmele eesti murdele on salatsiliivi keeles *v* muutunud sõnalõpuliselt *u*-ks, nt Saa *alu* 'halb', *järu* 'järv', *saru* 'sarv', Hää *kaju* : *kao* 'kaiv : kaevu' (<**kaivo* : *kaivon*). Ka sõnasiseselt on näha muutust *v* > *u*, nt Sal *aruldi* ~ *arulti* 'harva', Hää *arune* 'haruldane' (Sutrop, Pajusalu 2009: 261). Häälil *v* on kadunud mitmest sõna positsioonist, nagu labiaalvokaalide naabrusest, konsonandi järelt *i* eest ja sõna lõpust: *sui* 'suvi', *lae* 'laev', *üü* 'vöö', *oedes* 'voodi' (MH 2012: 316; Ziius 2010: 429-430; Pajusalu jt 2009a: 138; Juhkam, Sepp 2000: 10, 35).

(4) Erinevalt kuraliivi keelest, aga sarnaselt eesti murretega, esineb salatsiliivis mõnevõrra klusiilide astmevaheldust, nt *jalg* : *jalad* 'jalg : jalad', *tunda* : *tunab* 'tunda : tunneb'. Morfoloogiliselt on lääne-eesti ja salatsiliivi käänete moodustus sarnane, kasutades nõrka astet näiteks 2-silbiliste astmevahelduslike sõnade mitmuses: Sal ja Hää *patudest* 'pattudest', Sal *jalatk*, Hää *jaladeg* 'jalgadega' (Pajusalu 2010b: 422; Sutrop, Pajusalu 2009: 261-262), Hää *jalade* 'jalgade', *tükideks* 'tükkideks'. (MH 2012: 316; Pajusalu jt 2009a: 138; Juhkam, Sepp 2000: 21, 47-48, 57).

4.1.2. Morfoloogia

Morfoloogilistest ühistest joontest Häädemeeste murraku ja salatsiliivi vahel olen käsitlenud kaheksa näidet:

(5) Lõpukao tõttu on alaleütlev ja alalütlev kääne langenud kokku, nt Hää *omal* 'omal; omale', Sal *süzarel* 'õel, õele'. Märkimisväärne on, et lõpukao tõttu on ka mulgi murdes langenud alaleütlev ja alalütlev kääne, nt Saa Hls Krk *sõsarel* 'õel; õele' (MH 2012: 316; Pajusalu 2010b: 422; Sutrop, Pajusalu 2009: 261).

(6) Isegi hilisemast kujunemisest hoolimata võib mainida kaasaütleva vormi, mis on lühenenud lõpukao tõttu, nt Sal *jāmandek*, Hää *emandag(a)* 'emandaga', Sal *päävak*, Hää *päävag(a)* 'päevaga' (Sutrop, Pajusalu 2009: 262).

(7) Sarnaselt Häädemeeste murrakuga on salatsiliivi alaleütlev (vormiliselt sarnane alalütlevaga) daativi tähenduses, mis on aga kuraliivi keeles *n*-ga, nt Sal *jumalel* 'jumalale' (Sutrop, Pajusalu 2009: 262). Koha tähenduses kasutatakse tavaliselt sisekohakäändeid, nt *kõrges* 'kõrgel' (vt VMS: kõrge).

(8) Nii salatsiliivis kui ka lääne-eesti murde lõunarühmas on sisseütlev ja seesütlev kääne langenud kokku, nt *kus* 'kus; kuhu' või *maas* 'maas; maha' (MH 2012: 316; Pajusalu 2010b: 422; Sutrop, Pajusalu 2009: 262). Sutropi ja Pajusalu järgi võib tegemist olla nii läti keele mõju kui ka lõpukaoga (Sutrop, Pajusalu 2009: 262), kuigi võimalik seletus võib olla ka vana *s*-latiiv (vrd nt soome keele *alas* 'alla', *ylös* 'ülesse'), kuna Häädemeeste murrakus on sisseütleva tunnuseks *-se* (HääP) või *-ss* (HääL) peale läänemurdelise *-sse* (Juhkam, Sepp 2000: 20, 45-46, 61).

(9) Isikuliste asesõnade puhul jagavad salatsiliivi keel ja Häädemeeste murrak ühiseid vorme nii ainsuse kolmandas kui ka mitmuse esimeses ja teises pöördes, nt Hää, Saa *tend* ~ *tänd*, Sal *tänd* 'teda', Hää *mede*, Sal *mäd* ~ *med* 'meie (omastav)', Hää *tede*, Sal *täd* 'teie (omastav)' (Pajusalu 2010b: 422; Sutrop, Pajusalu 2009: 262; Viitso 2008: 94, joonis 3). Need vormid on tuntud ka teistest Pärnu lahe ümbruse murrakutes (vt nt *tend* levikut: Sutrop, Pajusalu 2009: 262-263, joonis 3).

(10) Lisaks läänemurde *e*-lisele kaudse kõneviisi tunnusele on Häädemeeste kihelkonna põhjaosale omane kaudse kõneviisi tunnus, mis on *-je/-ja*, nt *pidaje* 'pidavat', *akkaje* 'hakkavat', *viskaja* 'viskavat', *lähja* 'minevat'. Nähtus on omane ka liivi keelele, kus kaudse kõneviisi tunnus on sarnane tegijanimele, Sal *-ji*. (Pajusalu 2010b: 422; Sutrop, Pajusalu 2009: 262-263; Viitso 2008: 320, 324-325). Häädemeeste murraku lõunaosas (nagu ka Saarde murrakus) on levinud lõunaeestiline sufiks *-va*, nt HääL *oleva* 'olevat', *segava* 'segavat' (MH 2012: 316;

Pajusalu jt 2009a: 141; Sutrop, Pajusalu 2009: 262; Juhkam, Sepp 2000: 23-24, 54-55, 57, 62).

(11) Ka jussiivi vorm ühendab Häädemeeste murrakut ja salatsiliivi keelt. Jussiiv moodustatakse partikliga *las* ja käskiva kõneviisi ainsuse kolmanda pöördega, nt *Sal las mina olg*, *Hää las ma olga* 'ma olgu, las ma olen', *Sal las mee olg*, *Hää las me olga* 'me olgu, las me oleme' (Sutrop, Pajusalu 2009: 263).

(12) Eitussõna kasutus on sarnane nii liivi keeles kui ka Häädemeeste murrakus. Salatsiliivi keeles on eitussõna olevikus *ab (ap)* ja lihtminevikus *iz (is)*, Häädemeeste murrakus vastavalt *ep* ja *es*, nt *Sal ap pan*, *Hää ep pane* 'ei pane', *Sal is pan*, *Hää es pane* 'ei pannud' (Sutrop, Pajusalu 2009: 263). Terve Häädemeeste kihelkonna alal on kasutusel minevikus *es*-eitussõna, mis on Tahkurannas erandlikult esinenud ka olevikus: *es ole* 'ei olnud; ei ole'. (MH 2012: 316; Pajusalu jt 2009a: 141; Juhkam, Sepp 2000: 51, 61). Lõunaeestiliselt esineb eituspartikkel nii eel- kui ka järelpositsioonis, viimases asendis klitiseerudes: *nimesi-s* 'nimesid ei', *laiali-i* 'laiali ei', *i-mäletagi* 'ei mäletagi' (MH 2012: 317).

Nendest ühistest joontest on ainult Häädemeeste murrakule ja salatsiliivile ühised jooned jussiivi, kaudse kõneviisi ning kaasaütleva käände vormid. Teistel tunnustel on ka laiem levik Lääne-Eestis, nt *ep*-eituspartiklil saartel murretes.

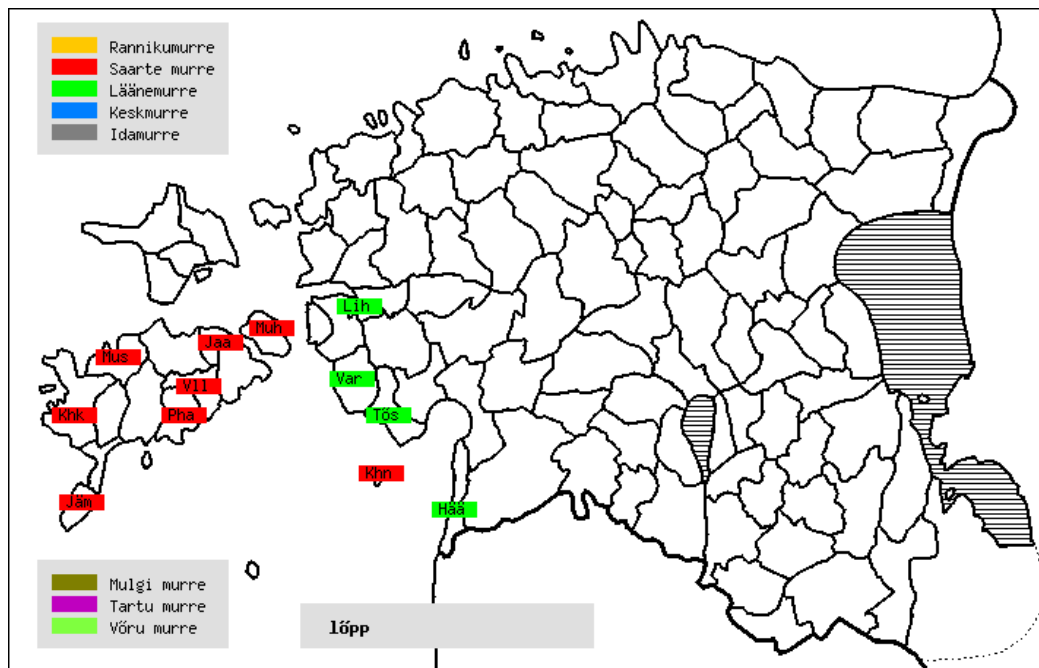
4.1.3. Süntaks

Ainukese kitsa levikuga süntaktilise ühisjoonena käsitlen nähtust, kus Häädemeeste murraku ja salatsiliivi vahel on omastavas käändes käskiva kõneviisi sihitis, nt *Sal pan šüömis lood pääl*, *Hää pane söögi laua pääl*, vrd eesti *pane söök laua peale* (Pajusalu 2010b: 422; Sutrop, Pajusalu 2009: 264; Tveite 2004; Juhkam, Sepp 2000: 27,55). Siiski see on tugev kinnitus Häädemeeste substraadi teooriale, kuna süntaktiline muutus on selge struktureaalne muutus, mis eeldab juba mõõdukat kultuurilist survet (Thomason & Kaufman 1988: 74-76).

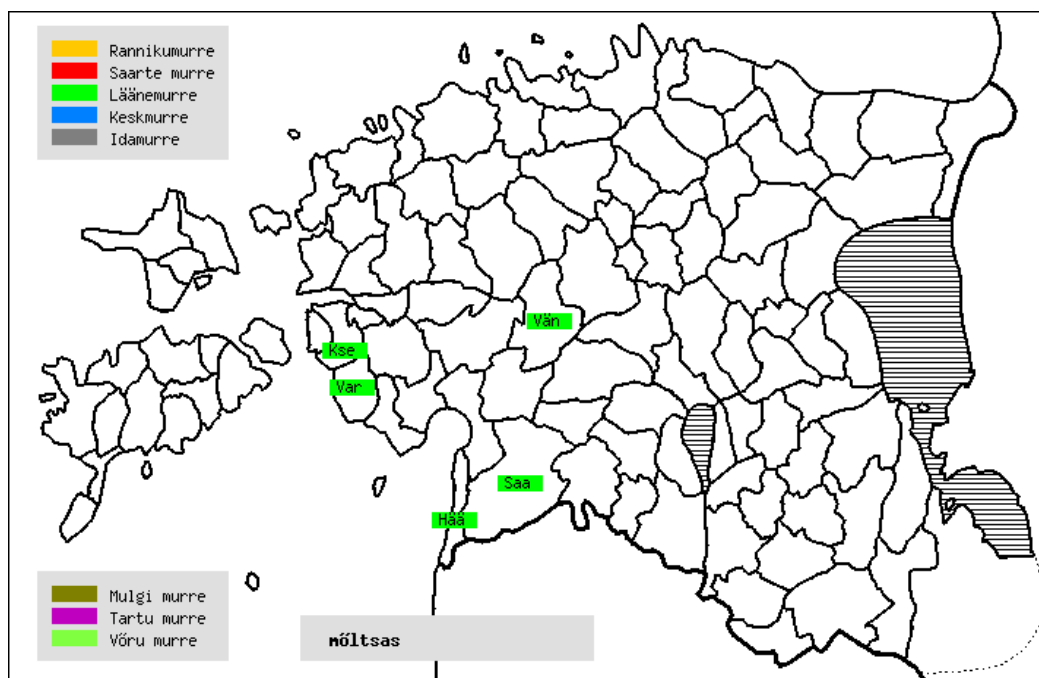
4.1.4. Leksikon

Leksikaalselt on ainult Häädemeeste murrakul ja salatsiliivi vähe ühist, hoolimata sellest, et Häädemeeste murrakul ja salatsiliivil on kõige suurem sõnavara ühisosa eesti murdealal, kokku 880 sõna. Nendest on aga valdav osa laiema levikuga (Sutrop, Pajusalu 2009: 264; Pajusalu jt 2009b: 286, 294, 296). Põhiliselt on Häädemeeste murraku ja salatsiliivi vaheline sõnavara seotud kohaliku ala loodusega. Üldise sõnavara vähesus ja ühise osa keskendumine kohalikule maastikule ja loodusnähtustele on aga substraadi puhul ootuspärane (Thomason & Kaufman 1988: 39).

Häädemeeste murdesõnadest on näha, et nad on seotud kohaliku maastikuga. Neil on laiem levik Pärnu lahe murrakutes, mis on muidugi ootuspärane, võttes arvesse Pärnu lahe ühtlast geograafiat. Selliseid Pärnumaale omaseid murdesõnu on toonud välja Karl Pajusalu oma salatsiliivi ja Pärnumaa murrakute võrdluses (2010b) ning Edela-Eesti vana keele uurimuses (2013): eesti *lõpp* ~ salatsiliivi *lop* 'laht' (vt kaart 2); eesti *juugane* 'sodine' ~ salatsiliivi *jūgi* 'liivane'; eesti rava 'kivine kõrgendik vees' ~ kuraliivi *rovā*; eesti *poolgas* ~ liivi *būolgōz* 'pohl'; eesti *mõltsas* 'roherähn, metstuvi' ~ salatsiliivi *mõltsi* 'roheline' (vt kaart 3); eesti *kämp* ~ *kamp* ~ salatsiliivi *kämš* 'mügar, klomp' (Pajusalu 2010b: 422).

Kaart 2. Sõna lõpp 'laht' murdelevik (VMS).

Kaart 3. Sõna *mõltsas* 'roherähn' murdelevik (VMS).

Siiani on uurimata Häädemeeeste murraku sõnavara semantilisest vaatepunktist. Isegi kui dialektomeetrilises uurimuses ei olnud leida mainitavalt ühist sõnavara Häädemeeeste murraku ja salatsiliivi vahel, on siiski võimalus, et murdesõnade tähendusi uurides oleks

võimalik leida näiteid etümoloogilisest nativisatsioonist (vt allpeatükk 2.1.2.). Kuna tegemist on lähisugulaskeeltega, on liivikeelseid sõnu raske leida eesti keele murrakust. Võimalikke näiteid on järgmised murdesõnad:

(13) Häädemeeste *akkama* 'püünisesse sattuma' (MH 2012: 285) ~ salatsiliivi *akk* (pr. *akūb*) 'anfassen, ergreifen; anstecken; beabsichtigen; anfangen; fangen' (SLW 2009: 43).

(14) Häädemeeste *pump* 'võrgumärk' (Juhkam, Sepp 2000: 707), *pumpel*, g. *pumple* 'käbi' (MH 2012: 301) ~ salatsiliivi *pūmper* (pl. *pūmperd*) ~ *pumper* (pl. *pumperd*) 'Knopf; Knospe; Zapfen (an Nadelbäumen)' (SLW 2009: 154).

(15) Häädemeeste *sage* 'tihe; tihe, väiksesilmaline (võrk); tihedapiiline (kangasuga, linahari jne)' (MH 2012: 301; Juhkam, Sepp 2000: 709) ~ salatsiliivi *sagdō* pl. *sagdōd* 'dicht'; s. *kemm* 'dichter Kamm' (SLW <http://www.eki.ee/dict/ldw/>. (19.05.2015)).

(16) Häädemeeste *tikkuma* 'kippuma, tükki' (Juhkam, Sepp 2000: 711) ~ salatsiliivi *tikk* pr. *tikūb* 'unruhig sein; streben' (SLW <http://www.eki.ee/dict/ldw/>. (19.05.2015)).

Sõnad *akkama*, *sage* ja *tikkuma* on mõlemad laialt tuntud eesti murretes, aga Häädemeeste kihelkonna murrakus on nende tähendus sarnane salatsiliivi omadega. Keelevahetuse käigus on need sõnad saanud eestipärase kuju, kuigi säilitanud liivikeelse tähenduse.

Sõnavarast rääkides tuleb pöörata tähelepanu sellele, et Häädemeeste, Saarde ja Tori kihelkonnad moodustavad sõnavaraliselt ühe Pärnumaa tuumala (Pajusalu 2010b: 424). Siin on võimalikult tegemist ühise ajaloo mõjuga (nt Häädemeeste põhjapool Tahkuranna ala kuulus varem Tori kihelkonda (TLA 2008: 15)), aga samas on need kihelkonnad alal, mis on varem kuulunud Metsepole maakonda rauaajal.

4.2. Häädemeeste murrak ja Vestringi sõnaraamat

Tänapäeva Häädemeeste murrak moodustab koos Saarde murrakuga omaette murderühma lääne-eesti murdes. Vestringi sõnaraamat näitab aga, et Häädemeeste murraku murdejooned on varem omanud laiemat edelaeestilisust levikut, mida saab kinnitada Häädemeeste murraku võrdlemisel Salomo Heinrich Vestringi sõnaraamatust leitatavate murdejoontega, sest Vestring kirjeldab Pärnu kandi eesti keelt oma ümbruskonnast (Pajusalu 2013: 93-95).

Johannes Vestring sündis Pärnu esimese kooli juhataja pastori Johannes Vestringi pojana (Pajusalu 2013: 93). Tema isa amet loodi Rootsi valitsuse ajal, aastal 1666. Siis loodi Pärnu esimene eesti lastele mõeldud talurahvakool. Selle põhjenduseks oli hool koolitatud vaimulikest, kes oskaksid kohalikku keelt kihelkondades. Selle näitena on näiteks Johannes Vestring, kes oli Püha Jaani eesti koguduse pastor ning kooli inspektor lisaks kooli juhataja ametile. Alles aastal 1669 oli kiriklikus ametis Helsingist pärit Christian Kusmann (Vunk 2014: 47). Aastal 1663 sündis Johannes Vestringi poeg, Salomo Heinrich Vestring. Ta õppis Riias lütseumis ja Wittenbergi ülikoolis ning oli pärast õpinguid paar aastat Puhja kiriku vikaarõpetaja, kuid aastal 1692 ta siirdus tagasi Pärnu eesti koguduse pastoriks. Ta töötas ka Tori pastorina ning suri praosti ametikohal aastal 1749 (Pajusalu 2013: 93).

Vestringi sõnaraamat on esimesi keele etnograafilisi kirjeldusi, sest hoolimata sellest, et sõnaraamat on dateerimata, on keelenäidete autentsus teaduslikult kinnitatud ning selle põhjal saab dateerida keelenäited pärit 17. sajandi esimesest poolest (Vestring 1998: 5-7). Pärnumaa loomine on seotud Poola ja Rootsi vahelise sõjaga, mis toimus alal aastatel 1582-1617, mida peetakse Poola ajaks (Küng 2010: 93). Sellest ajast alanud reformid piiritlesid tänapäevase Pärnumaa ala. Rootslased tugevdasid oma jõudu luterlikult külakoolide loomise kaudu. Kuna luterluse üks põhimõtteid on piibli tõlkimine kohalikku keelde, rõhutas Rootsi valitsus 17. sajandil kooli ja kiriku tähtsust. Näiteks Gustav Adolf rajas Tartus jesuiitide kolleegiumi asemel aastal 1632 akadeemia ehk siis lõi Tartu ülikooli luterlikest põhimõtetest lähtudes (Vunk 2014: 45).

Rootsi valitsusaja viimaseid kümnendeid iseloomustas suur kultuuriline elavnemine, mis väljendus ka talurahvakoolide asutamises (Küng 2010: 108-107). Talurahvakoolides hakati õpetama kas põhja- või lõunaeesti murdel põhinevaid keeli (Vunk 2014: 45-46). Pärnu on aga ka üks kõige vanematest akadeemilistest keskustest Eestis, kuna Pärnu rajati esimene talurahvakool (Vunk 2014: 47). Talurahvakoolide mõju liivi keelele ei ole selge (Vunk 2014: 47), kuid Vestringi sõnaraamatust on näha, missugust mõju avaldas põhjaeestiline kirjakeel kohalikule Pärnu ümbruse keelele. Vestringi sõnaraamatu üks olulisemaid panuseid ongi see, et tema jõudis üles kirjutada kohalikku keelt enne kirjakeelset mõju. Arnold Kase järgi sisaldab Vestringi sõnaraamat nii arhailisi lääne-eestilisi sõnu kui ka sõnu Eesti eri murdealadelt, sh Ida- ja Lõuna-Eesti murretest (vt Pajusalu 2013: 94-95). Järelikult näitab Vestringi sõnaraamat Lääne-Eesti ala substraati enne põhjaeesti kirjakeele levimist Pärnu alale.

Karl Pajusalu on teinud ülevaate Vestringi sõnaraamatus esinevatest murdelistest hääliku- ja grammatilistest joontest, saades tulemuseks 50 murdejoont (Pajusalu 2013: 106-116). Koondatud näidetest on näha, et Häädemeeste murrakus esinevad samad keelelised murdejooned nagu Vestringi sõnaraamatu Pärnu keeles. Häädemeeste murraku jooned on allpeatüki 4.1. järgi liivi keelele sarnased ning oma iseloomult substraadile viitavad. Vestringi sõnaraamatu materjali ja salatsiliivi keele võrdlus näitab, et Pärnumaa murdekeel on ajalooliselt olnud tunduvalt lähemal liivi keelele kui praegu. Nii saab järeldada, et 17. sajandil sisaldas ka Pärnu ümbrus ehk Edela-Eesti samasugust liivikeelset substraati ja et Häädemeeste murrak on jäänuk varasemast Edela-Eesti keeletavast. Põhjus, miks Pärnu keel muutus kiiremini kui Häädemeeste kihelkonna alal, seletub talurahvakooli ja selle kaudu põhjaeesti kirjakeele mõjul. Kirjakeelne mõju on näha sellest, et Vestringi sõnaraamatus on ka murdejooni, mis ei esine tänapäeva Häädemeeste murrakus:

(17) Nii salatsiliivis Sjögreni järgi kui ka varem Pärnu ala murrakutes sai Vestringi järgi moodustada analüütilist tulevikku tegusõnaga *leema* koos mineviku kesksõnaga, nt *Sal ab lii kutsen* 'ei saa kutsutud'. See nähtus on Vestringi sõnaraamatus Pajusalu esitatud nähtus (edaspidi lühendatud P) 41 (Pajusalu 2013: 113-114). Tänapäeval moodustatakse sõnaga *leeb* tulevikku saarte murdes (Sutrop,

Pajusalu 2009: 263-264).

(18) Tänapäeval esineb häälikumuutus *au > ou* sporaadiliselt saarte murdes, aga P 7 näitab, et häälikumuutus on olnud varem iseloomulik ka Pärnu keelele. Häälikumuutus on omane ka liivi keelele (Pajusalu 2013: 107).

(19) P 14 sarnaneb liivi prosoodilisele arengule, mille tulemusena lühikesele rõhulisele silbile järgneva silbi täishäälik on pikenenud (Pajusalu 2013: 108).

(20) Küsipartikkel *vai* esineb Vestringi sõnaraamatus P 50, mis esineb ka liivi keeles (Pajusalu 2013: 116).

4.3. Liivi lahe läänemeresoome keel

Häädemeeste murraku ja salatsiliivi võrdlemise tulemusena on näha, et ühised tunnused on pigem struktuuralsed, mitte leksikaalsed. See viitab Thomasoni ja Kaufmani mudelile, et substraadi tekkimise puhul on substraadi mõju just nimelt struktuurane (Thomason & Kaufman 1988: 69, 74-76, 83-84, 91-95). Sotsiaalne kontekst, mis seletaks laialdast struktuuraset muutust ning keelevahetust, on 17. sajandil tekkinud põhjaeestikeelne koolisüsteemi tekkimine, nagu allpeatükis 3.4. on seletatud.

Salatsiliivi ja Häädemeeste murraku võrdlemine näitab, et peale ühiste häälikumuutuste on Häädemeeste murrakule ja salatsiliivile ühised jooned ka laiema levikuga, nagu ka Vestringi sõnaraamatu põhjal on näha. See võimaldab keeleajaloolise järelduse, et edelaeeesti ja keskmurdel põhineva põhjaeesti kirjakeele suhteid iseloomustab eelkõige edelaeestiliste arhailisuste säilimine ja säilimise tase. Vestringi sõnaraamatu põhjal on võimalik luua kirjakeeleliste mõjudele *terminus post quem*, mis on 17. sajandi keskel. Häädemeeste murraku puhul põhjaeesti keel hakkas mõjutama alles hiljem, tõenäoliselt 18. sajandi esimesel poolel pärast katkuepidemiaid ja Põhja sõda.

Võrreldes Vestringi sõnaraamatu materjali salatsiliivi keele ja Häädemeeste murrakuga, on näha, et põhjaeesti keskmurdell põhinev kirjakeel levis 17. sajandil Pärnu kaudu Edela-Eestisse, hakates muutma kohalikku keelt kirjakeele suunas. Pärnust perifeersemaid alad, nagu saared või Häädemeeste kihelkonna rannik säilitasid kauemini murdejooni, mis kadusid Pärnu linna ja selle lähiümbruse keelest. Vestringi sõnaraamat näitab aga, et Pärnu lahe ümbrus oli veel 17. sajandini omanäoline edelaeesti keeleala. See keel sarnanes mõneti nii lõunaeesti keelega kui ka liivi keelega, kuigi Häädemeeste murraku võrdlemine salatsiliivi keelega toetab seisukohta, et Pärnumaa lõunapoolne ala oli rohkem seotud liivlastega. Võttes arvesse, et Pärnu laht on loomulik geograafiline Liivi lahe jätk, tundub loogiline oletada, et ka keeleliselt Pärnu lahe ala on Liivi lahe ala loomulik jätk, mida näitabki Vestringi sõnaraamatus esineva Edela-Eesti keele ja salatsiliivi võrdlus.

KOKKUVÕTE

Selle bakalaureusetöö uurimusküsimus lähtus hüpoteesist, et Häädemeeste murrakus on näha liivi keele substraati. Seetõttu oli loomulik arvata, et Häädemeeste murraku ja salatsiliivi keeles on leida ühisjooni. Lähtudes Thomasoni ja Kaufmani kontaktlingvistilisest vaatepunktist, võis oodata, et ühiseid jooni on leida keelte struktuuris, mitte tingimata sõnavaralistes sarnasustes.

Analüüsi käigus selgus, et tunnused, mille järgi saab tõestada liivikeelset substraati Häädemeeste murrakus, on enamasti laiema levikuga. Vestringi sõnaraamatu murdenäited osutavad samas, et enne põhjaeesti kirjakeele mõjutusi oli Pärnu ümbruse keeles rohkem liivi keelega sarnaseid jooni. Sellel vanal edelaeesti keelel oli isegi nii palju struktuurseid ühisjooni liivi keelega, et võib järeldada, et Pärnu lahe ümbruses kõneldi veel kuni 17. sajandi teise pooleni liivi keelega sarnast keelt, kui mitte kohati isegi liivi keelt.

Ühiseid fonoloogilisi jooni Häädemeeste murraku ja salatsiliivi keele vahel on töös käsitletud neli, morfoloogilisi jooni kaheksa. Lisaks neile on käsitletud üht süntaktilist ühisjoont ning nelja võimalikku leksikaalset näidet etümoloogilisest nativisatsioonist. Lisaks nendele saab morfoloogilise näitena etümoloogilisest nativisatsioonist tuua kaudse kõneviisi tunnuse.

Sellised ühisjooned on struktuursed nähtused, mis võivad Thomasoni ja Kaufmani järgi tekkida kauaaegses kakskeelses keelekontaktis ning näitavad kontaktide intensiivsust (Thomason & Kaufman 1988: 47-48, 50, 74-76). Häädemeeste kihelkonna sotsiolingvistilist arengut vaadates on näha võimalikku raamistikku kakskeelsusele põhjaeestikeelse haridussüsteemi loomise ajal, nagu allpeatükis 3.4. on kirjeldatud.

Edasist uurimistööd toetaksid kindlasti ka uurimused lõunaeestilistest joontest lääne-eesti murretes, mille abil saaks paigutada lõunaeestiliste nähtuste levimist ajalooliselt. Teiseks tuleks uurida lääne-eesti lõunapoolse murde ja liivi keele suhet omavahel, sest siinse uurimustöö tulemusena on näha selget liivikeelset kihistust vähemalt Pärnumaa murrakute ajaloos. Ka Pärnumaa maastikusõnavara vajaks uurimist, mis võtaks arvesse Edela-Eesti võimalikku liivikeelset substraati.

KIRJANDUS

Aikio, Ante 2007. Etymological nativization of loanwords. A case study of Saami and Finnish. – Saami Linguistics. Toim. Diane Nelson, Ida Toivonen, Mikael Vinka. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 17–52.

Aikio, Ante 2004. An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag. Toim. Irma Hyvärinen, Petri Kallio, Jarmo Korhonen. Mémoires de la Société Néophilologique 63. Helsinki: Société Néophilologique, 5-34.

Blumberga, Renāte 2011. Liivlased 19.-21. sajandil. – Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur. Koost. ja toim. Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen, Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 127-153.

Campbell, Lyle 2004. Historical Linguistics. An Introduction. Second edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Cimermanis, Saulvedis 2011. Uue-Salatsi valla liivlased 18. sajandi lõpus ja 19. sajandil. – Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur. Koost. ja toim. Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen, Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 117-126.

Hickey, Raymond 2013. Language contact: Reconsideration and Reassessment. – The Handbook of Language Contact. Ed. Raymond Hickey. Blackwell Publishing Ltd.

Hock, Hans Heinrich 1991. Principles of Historical Linguistics. Second revised and updated edition. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Hock & Joseph = Hock, Hans Heinrich & Brian D. Joseph 1996. Language History, Language Change, and Language Relationship. An Introduction to Historical and Comparative Linguistics. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

IPOJ = Igal puul oma juur 1989. Murdetekste Jakob Hurda kogust. Koost. K. Peebo ja J. Peegel. Tallinn: Eesti Raamat.

Juhkam, Evi, Sepp, Aldi 2000. Läänemurde tekstid. Eesti murded VIII. Toim. Anu Haak. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Küng, Enn 2010. Liivi sõda. Poola ja Rootsi aeg 1558-1710. – Pärnumaa 2. Loodus. Aeg. Inimene. Peatoim. Aldur Vunk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 85-113.

MH = Minevikupärandit Häädemeestelt 2012. Valimik korrespondentide murdetekste VIII. Kogunud Marta Mäesalu. Koost. ja toim. Helju Kaal, Eevi Ross. Tallinn: Emakeele Selts.

Pajusalu, Karl 2013. Edela-Eesti kohad ja keel Salomo Heinrich Vestringi sõnaraamatus. – ESUKA – JEFUL 4 – 3. Tartu Ülikooli Kirjastus, 93-120.

Pajusalu, Karl 2011. Salatsi liivi keel. – Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur. Koost. ja toim. Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen, Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 219-229.

Pajusalu, Karl 2010b. Keeleline kujunemine. – Pärnumaa 2. Loodus. Aeg. Inimene. Peatoim. Aldur Vunk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 421-425.

Pajusalu jt = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit, Peeter Päll, Jüri Viikberg 2009a. Eesti murded ja kohanimed. 2., täiendatud trükk. Toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Pajusalu jt = Pajusalu, Karl, Arvo Krikmann, Eberhard Winkler 2009b. Lexical Relations between Salaca Livonian and Estonian Dialects. *Linguistica Uralica* XLV 4, 283-298.

Pukk, Tiiu 2009. Häädemeeste: Häädemeeste läbi aegade. Sindi: AS Pajo.

Põltsam-Jürjo, Inna 2010. Liivimaa Ordu Pärnu komtuurkond. – Pärnumaa 2. Loodus. Aeg. Inimene. Peatoim. Aldur Vunk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 59-74.

Romaine, Suzanne 2013. Contact and Language Death. – The Handbook of Language Contact. Ed. Raymond Hickey. Blackwell Publishing Ltd.

Salisches-Livisches Wörterbuch 2009. *Linguistica Uralica*, Supplementary Series/ vol. 3. Toim. Eberhard Winkler, Karl Pajusalu. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus (ka internetis: <http://www.eki.ee/dict/ldw/>. 25.05.2015).

Sepp, H. 1929. Pärnumaa ajalugu. Äratrükk teosest “Pärnumaa”. Tartu.

Sutrop, Urmas 2011. Liivlaste Metsepole maakonna ulatusest põhja suunas muistse iseseisvuse ajal. – Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur. Koost. ja toim. Renate Blumberga, Tapio Mäkeläinen, Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 105-116.

Sutrop, Urmas, Pajusalu, Karl 2009. Medieval Livonian County Metsepole and the Historical and Linguistic Border between Livonians and Estonia. *Linguistica Uralica* XLV 4, 253-268.

Tarvel, Enn 1995. Über die Notwendigkeit, die livische Siedlungsgeschichte zu Erforschen. *Proceedings of the Latvian Academy of Sciences. Section A: Human and Social Sciences* 9 – 10. Riga, 57-61.

Thomason & Kaufman = Thomason, Sarah Grey & Terrence Kaufman 1988. *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics.* Berkeley: University of California Press.

TMAV = Tahkuranna mõisast ajaloo-allikate valgusel 2008. Ajaloovihik. Tahkuranna.

TLA = Tahkurannast läbi aegade 2008. Ajaloovihik. Tahkuranna.

Trask, Larry 2000a. *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics.* Edinburgh: Edinburgh University Press.

Tveite, Tor 2004. The case of the object in Livonian. *Castrenianumin toimitteita* 62. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

Viitso, Tiit-Rein 2011. Liivi keele põhijooned. – Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur. Koost. ja toim. Renate Blumberga, Tapio Mäkeläinen, Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 203-217.

Vunk, Aldur 2014. Metsepole Livonians from the 14th to the 17th Century. – *ESUKA – JEFUL* 5 – 1. Tartu Ülikooli Kirjastus, 37-60.

Väike murdesõnastik. <http://portaal.eki.ee/dict/vms>. (25.05.2015)

Zemītis, Guntis 2011. Liivlased. Vanim ajalugu (10.-16. sajand). – Liivlased. Ajalugu, keel, kultuur. Koost. ja toim. Renaate Blumberga, Tapio Mäkeläinen, Karl Pajusalu. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 105-116.

Ziius, Reeli 2010. Murded. – Pärnumaa 2. Loodus. Aeg. Inimene. Peatoim. Aldur Vunk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 426-448.

A COMPARISON OF THE HÄÄDEMEESTE DIALECT AND SALATSI LIVONIAN: SUMMARY

The aim of this thesis was to explore the possibility of a Livonian substratum in the Häädemeeste dialect of West Estonian. In this thesis I try to find possible traces of a Livonian substratum by systematically analysing phonological, morphological and lexical elements in the Häädemeeste dialect and then comparing these elements with the Livonian language. The theoretical model for contact-induced change was provided by Thomason and Kaufman (1988). Therefore, my research concentrated on structural similarities evident in phonology, morphology and syntax. My thesis discussed four phonological and eight morphological similarities between the Häädemeeste dialect and Salatsi Livonian. In addition I discussed on syntactic similarity and four possible lexical examples of etymological nativisation. Also a morphological example of etymological nativisation was discussed, namely the quotative mood.

In the process of the analysis it became clear that the structural features with which it is possible to prove a Livonian substratum in the Häädemeeste dialect usually have a wider distribution. Dialect examples from S. H. Vestring's dictionary, compiled in the 17th century, also show that before the spread of the North Estonian literary standard, the language spoken in the area around Pärnu had similar features as the Livonian language. There are in fact so many structural similarities that it is possible to conclude that the language spoken around Pärnu was closely related to Livonian, if not even including Livonian language islands up until the 17th century. The process of language shift from Livonian to Estonian can be viewed as a long process involving intensive bi-lingualism. The sociolinguistic context for this language shift can be found to be contemporary with the foundation of the Estonian educational system.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Patrick Juho-Ville O'Rourke (sünnikuupäev: 27.08.1990),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Häädemeeste murraku ja salatsiliivi keele võrdlus“, mille juhendaja on professor Karl Pajusalu,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 25.05.2015